

Kántás Balázs

**EGY KIS MALÁJ
SZULTÁNÁTUS
GYARMATI MÚLTJA
BÉLYEGEKEN**

**BRUNEI ÖNÁLLÓ BÉLYEGKIADÁSAI
A BROOKE-DINASZTIA ÉS A BRIT
BIRODALOM URALMA ALATT,
1895–1941**

Kántás Balázs

EGY KIS MALÁJ SZULTÁNÁTUS
GYARMATI MÚLTJA BÉLYEGEKEN
BRUNEI ÖNÁLLÓ BÉLYEGKIADÁSAI A BROOKE-
DINASZTIA ÉS A BRIT BIRODALOM URALMA
ALATT, 1895–1941

Az elektronikus szakkönyv szerzője:

Dr. Kántás Balázs PhD

muzeológus, tudományos tanácsadó, Bélyegmúzeum
tudományos tanácsadó, Magyarhoni Zsidó Imaegylet

Judaisztika-történeti Kutatócsoport

ORCID-azonosító: 0000-0003-0927-772X

Lektorálta:

Prof. dr. Borsi-Kálmán Béla DSc

nyugalmazott egyetemi tanár, ELTE BTK

ISBN 978-615-6250-92-5

Felelős kiadó: Dr. Zsávolya Zoltán PhD

HORTHY-KORSZAK TÖRTÉNETÉNEK
KUTATÁSÁÉRT TÁRSASÁG
BUDAPEST, 2023

Rövid sarawaki, labuani és brunei (bélyeg)história

-

A brit fehér rádzsák kora és a Brit Birodalom uralma Sarawak, Labuan és a Brunei Szultánátus felett

Bevezetés

Brunei, teljes nevén Brunei Darussalam Európában meglehetősen kevésbé ismert terület. Az apró, de erősen iparosodott és fejlett, kőolajban és földgázban gazdag, mintegy 5700 km²-en elterülő, kevesebb, mint félmillió lakosú maláj állam sokáig brit gyarmat volt, 1984 óta önálló abszolút monarchia, amelynek viszont életszínvonala a vilgon az egyik legmagasabb. Nyelve és kultúrája maláj, de önállóságát a brit uralom

alól való felszabadulás után is megőrizte, nem csatlakozott Malajzia szövetségi államához, mivel 1960-ban kitört egy lázadás a brit gyarmatosítás ellen, és ezt követően a függetlenné válás után a kis maláj állam a teljes függetlenség mellett kötelezte el magát. A mai Maláj Államszövetségen belül Brunei enklávét alkot, és csak Malajzia egyik államával határos. Malajzia legnagyobb területű tagállamáról, Sarawakról van szó (területe 124 000 km², lakossága 2,3 millió fő), amely szintén Észak-Borneó szigetén található, és amely sokáig brit gyarmat, illetve ezzel párhuzamosan lényegében, legalábbis nemzetközi jogi értelemben önálló állam volt egy angol származású uralkodócsalád uralma alatt. A két terület történelme szorosan összekapcsolódik.

Sarawak, Brunei és Észak-Borneó egyéb maláj területeinek történelme legalább annyira érdekes és fordulatos, mint amennyire a terület filatéliája, bélyegkiadás-

története is, amelyek egymással szoros összefüggésben a jelen bevezető esszé tárgyát képezik. A „fehér rádzsák” néven ismert dinasztia a brit Brooke család monarchiája volt, akik 1841 és 1946 között irányították a Borneó szigetének északnyugati partvidékén fekvő, ma már Malajziához tartozó Sarawak államot, és akik három generáción át, valamivel több, mint száz évig voltak az ország (a brit koronával persze szoros szövetségben álló, a mindenkori brit uralkodóhoz lojális) urai. A három egymást követő fehér rádzsza életrajzát a következőkben ismertetjük röviden, lényegre törően, de kellő alaposággal. Hivatalosan Sarawak, de nem-hivatalosan a brit uralkodók egyúttal lényegében a brit függőség alá tartozó Bruenei Szultánátus, illetve a kis maláj sziget, Labuan urai, de legalábbis gyarmati kormányzói, helytartói is voltak. A három terület történelme elválaszthatatlan egymástól, és lényegében a

Brooke-dinasztia köti őket össze... A jelen filatéliai forráskiadvány szerves folytatása a szerző *Egy kis maláj állam (bélyeg)históriája – Sarawak bélyegkiadásai a Brooke-dinasztia korában, 1869–1946* című elektronikus filatéliai szakkönyvének,¹ korszakismertető bevezetője pedig értelemszerűen részint annak bevezető esszéjével is megegyezik, hiszen ugyanarról a területről van szó, Brunei névleg független állama pedig ugyancsak a Brooke-dinasztia befolyási övezetébe tartozó brit gyarmat volt a korszakban.

¹ Kántás Balázs, *Egy kis maláj állam kalandos bélyeghistóriája. Sarawak bélyegkiadásai a Brooke-dinasztia uralma alatt, 1869–1946*, Budapest, Horthy-korszak Történetének Kutatásáért Társaság, Budapest, 2023.

<http://real.mtak.hu/180112/>

Letöltés: 2023. november 23.

Az első fehér rádza, James Brooke (1803–1868)

A később uralkodóvá avanzsáló brit kalandor, katonatiszt, hajós és kereskedő, James Brooke a bengáli Kalkutta melletti Bandelben született 1821-ben.² Apja, Thomas Brooke angol gyarmati bíró volt a Bareilly-i Fellebbviteli Bíróságon, Brit-Indiában, az anyja, Anna Maria pedig Hertfordshire-ben született, William Stuart ezredes, Blantyre 9. lordja, tekintélyes skót nemesebemer és szeretője, Harriott Teasdale törvénytelen lánya volt.³ A Brooke család kifejezetten jómodúnak számított a viktoriánus Nagy-Britanniában és gyarmatain, így az ifjú James Brooke-nak sem kellett gyermek- és ifjúkorában nélkülöznie.

² Richard Cavendish, *Birth of Sir James Brooke*, History Today. April 2003, Vol. 53, Issue 4.

³ Robert Reece, *The White Rajahs of Sarawak. A Borneo Dynasty*, London, Archipelago Press, 2004.

James Brooke fiatal korában

James Brooke 12 éves koráig élt Indiában, amíg a szülei 12 évesen Angliába nem küldték, hogy a tekintélyes Norwich Schoolban tanuljon, ahonnan megszökött. Ezt követően a kissé problémás ifjút házi tanítók nevelték otthon, mielőtt 1819-ben visszatért Indiába, ahol szinte rögtön beállt a brit gyarmati haderőbe, és immár a Brit Kelet-indiai Társaság Bengáli Hadseregének

zászlósaként, majd hadnagyaként szolgált.⁴ Brooke kalandvágyó fiatalember volt, és az első angol-burmai háborúban (1824–1826) egy éven át kitartóan Assamban harcolt, míg 1825-ben súlyosan meg nem sebesült egy csatában, a felettesei pedig ezt követően Angliába küldték lábadozni. Csak 1830-ban érkezett vissza Madraszba (ma Csennai), Indiába, de hiába próbált visszatérni a katonai szolgálatba, nem tudott visszatérni az indiai állomáshelyére, mielőtt lejárt a szolgálatból való ideiglenes eltávozása. Katonai szolgálatából végül elbocsátották, mivel a több évnyi angliai tartózkodással jelentősen túllépte a számára engedélyezett eltávozás idejét, de a brit kormánytól korábbi szolgálatára és háborús sérüléseire tekintettel katonai nyugdíjat kapott. Brooke a brit gyarmati haderő hadnagyaként szerelt le, majd a Castle Huntley nevű hajón maradt,

⁴ Nigel Barley, *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

amelyen Angliát elhagyta, és végül nagy kitérővel, Kínán, kalandos úton tért haza Indiába.⁵

A brit haderőtől leszerelt fiatalember immár tapasztalt, sokat látott veteránként kalandos vállalkozásokba kezdett, a háborús sérülés és a több éves angliai tartózkodás nem szegte kalandvágyát. Akkoriban egyébként sok fiatal brit férfi próbált szerencsét a távol-keleti gyarmatokon, többek között katonáskodással, vagy utána kereskedőként, így a fiatal James Brooke a maga társadalmi háttérével, előéletével, katonai múltjával, tűnjék bármilyen érdekes személyiségnek is mai szemmel, kezdetben egyáltalán nem számított a saját korában és társadalmi osztályában különösebben extravagáns figurának. James Brooke kereskedőként próbált szerencsét a Távol-Keleten, de nem járt jelentős sikerrel, a

⁵ Robert Reece, *The White Rajahs of Sarawak. A Borneo Dynasty*, London, Archipelago Press, 2004.

kereskedelmi próbálkozásai leginkább kudarcba fulladtak. 1835-ben végül tehető családjá révén 30.000 fontot (mai értéken körülbelül 3 millió fontot vagy 3,7 millió dollárt, tehát igen jelentős összeget), tekintélyes vagyont örökölt, amelyet tőkeként egy 142 tonnás szkúner, a Royalist nevű hajó megvásárlására használt fel. Immár önálló vállalkozó hajóskapitányként és kereskedőként, viszonylagos jómódban 1838-ban Borneó szigetére hajózott, és 1838 augusztusban érkezett Kuchingba, Sarawak tartomány fővárosába, ahol a politikai helyzet meglehetősen zavaros volt, ugyanis éppen a Sarawak felett is uralkodó brunei szultán elleni felkelés zajlott.⁶ A fiatal Brooke-ra, aki ekkorra már bejárta a Távol-Kelet egy jelentős részét, igen nagy hatással volt a maláj szigetvilág, a táj, a kultúra, az emberek.

⁶ *James Brooke* – angol nyelvű Wikipédia-szócikk.
https://en.wikipedia.org/wiki/James_Brooke, letöltés ideje: 2023. november 10.

Eldöntötte, hogy itt próbál szerencsét, és Sarawakban rövidesen megismerkedett a szultán nagybátyjával, Pengiran Muda Pengiran Muda Hashimmal is, akinek jelentős segítséget nyújtott a lázadás leverésében, és ezzel elnyerte II. Omar Ali Saifuddin Omar, Brunei 23. szultánjának háláját. A szultán a bizalmába fogadta a brit kalandort, 1841-ben végül felajánlotta James Brooke-nak Sarawak kormányzóságát a lázadás leverésében nyújtott segítségéért cserébe. Végül jutalmul azért, mert segített a Brunei Szultanátusnak az őslakosok kalózkodása, illetve lázadása elleni kemény küzdelemben, 1841-ben megkapta Kuching tartományt, amely *Sarawak Asal* (*Eredeti Sarawak*) néven volt ismert, és ahol végül nem csupán helyi kormányzó és a brunei szultán alárendeltje, hűbérese lett, hanem független királyságot, államot hozhatott létre, és a távol-keleten használatos rádza (uralkodó,

király) címet viselte.⁷ A britek egyébként éppen ekkoriban gyarmatosították Kelet-Ázsiát, és a Brit Korona fokozatosan „vette a védelmébe”, azaz integrálta a befolyási övezetébe a különböző, egymással is folytonos harcban álló maláj államokat.⁸ Gyarmatosító politikájuk során britek az „oszd meg és uralkodj” rég bevált politikai és katonai elvét alkalmazták, a maláj államok ellentéteit pedig mesterien kijátszották egymás ellen.⁹ Brunei fokozatosan ugyanerre a sorsra jutott, sorsa pedig kiszámítható és szükségszerű volt.

James Brooke sarawaki rádzsza
uralkodóként rendkívül sikeresen

⁷ Robert Reece, *The White Rajahs of Sarawak. A Borneo Dynasty*, London, Archipelago Press, 2004.

⁸ James Mackay, *Bélyegek és bélyeggyűjtés*, ford. Harsányi Luca-Ignác Krisztián, Budapest, Kossuth Kiadó, 2008, 232–233.

⁹ Steven Runciman, *The White Rajah. A History of Sarawak from 1841 to 1946*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

visszaszorította a térségben elterjedt kalózkodást és fejjavadászatot, a korszakban a térségben élénken élő, barbár és kegyetlen szokást. Néhány brunei maláj nemesember azonban, akik elégedetlenkedtek Brooke kalózkodás elleni intézkedései miatt, végül összeesküvést szőtt, és megszervezték Muda Hashim brunei szultán és közeli hívei meggyilkolását. James Brooke a Brit Kínai Hadosztály egy egységének segítségével elfoglalta egész Bruneit, és visszaültette a szultán örökösét, az állam törvényes uralkodóját a trónra. Mivel brit alattvalóként és volt brit gyarmati katonaként végig hű volt a Brit Birodalomhoz is, a britek értelemszerűen támogatták Brooke befolyásszerzési törekvéseit a térségben, és a Brit Korona és kormányzat tulajdonképpen (joggal) egyfajta informális brit koronagyarmatként, de legalábbis határozottan brit befolyási övezetként

tekintett Sarawakra, és ez egyáltalán nem is állt messze a politikai valóságtól.¹⁰

1842-ben a brunei szultán Sarawak teljes szuverenitását, uralmát, kormányzását hivatalosan átengedte Brooke-nak. A Sarawak Rádzsája címet a brit katonatiszt, kalandor és hajós 1841. szeptember 24-én kapta meg, bár a hivatalos, ünnepélyes keretek közötti címadoományozásra csak 1842. augusztus 18-án került sor. Brooke unokatestvére, Arthur Chichester Crookshank (1825–1891) 1843. március 1-jén csatlakozott kuzinjához, és különböző fontos főhivatalnoki tisztségeket töltött be a fehér rádzsa fokozatosan kialakuló udvarában.¹¹

James Brooke már 1844-ben, újdonsült sarawaki uralkodóként a Brit Királyi Haditengerészet és a Kelet-indiai Társaság hajóinak hathatós támoagásával könnyörtelen

¹⁰ Robert Reece, *The White Rajahs of Sarawak. A Borneo Dynasty*, London, Archipelago Press, 2004.

¹¹ Robert Reece, *The White Rajahs of Sarawak. A Borneo Dynasty*, London, Archipelago Press, 2004.

kalózellenes hadműveletekbe kezdett Északkelet-Szumátránál: 1844. február 12-én a második összecsapásukban, Murdunál lőtt sebet szerzett a jobb karján, és egy lándzsavágást is szenvedett a szemöldökén. 1844-ben később a brunei szultán azt is felajánlotta, hogy átengedi Labuan szénben gazdag, illetve pozíciója miatt geostratégiai szempontból fontos szigetét is a briteknek, de a feltételekről ekkor még nem tárgyaltak érdemben. Brooke tekintélye, befolyása, illetve a Brit Korona árnyékában kiépülő, kvázi-szuverén birodalma egyre nőtt. Brooke saját országában értelmszerűen európai, főként brit mintára szervezte meg a közigazgatást, amely hatékonyan működött, és saját haderőt is fenntartott, amely a térségben állomásozó brit csapatokkal szorosan együttműködött, és szükség esetén a sarawaki és a brit katonaság kölcsönösen kisegítette egymást. Labuanon ugyancsak brit mintára szerveződött a közigazgatás. Az

ország függetlenségét is jelzendő, a Brooke-kormányzat 1858-ban saját pénznemet, a sarawaki dollárt is bevezetett, amely egészen 1953-ig használatban maradt.¹² A valutával korlátozottan ugyan, de a környező államokban, Bruneiben és Labuanon is lehetett fizetni.

1846 novemberében Rodney Mundy brit kapitányt utasították, hogy szerezze meg Labuan stratégiailag fontos szigetét a britek számára. Ő 1846. december 18-án tárgyalta a sziget brit kormánynak történő átengedéséről, és 1846. december 24-én birtokba is vette Labuant, amiben Brooke természetesen jelentős szerepet játszott, mint a térség befolyásos, a brit kormányzathoz lojális uralkodója, akinek Brunei is egyre inkább a befolyási övezetébe tartozott. 1848-ban végül James Brooke-ot nevezték ki

¹² Lásd bővebben: George S. Cuhaj, *Sarawak - Standard Catalog of World paper money - General Issues - (1368-1960)*, New York, Krause Publications, 2008.

Labuan kormányzójává és katonai főparancsnokává is. Brooke, aki egyszerre volt egy független borneói maláj állam uralkodója és brit birodalmi főtisztviselő, királyi helytartó, ez által még szorosabbra fűzte kapcsolát a brit kormányzattal és a Koronával, a brit befolyásszerzési törekvésekhez a térségben pedig egyre inkább hozzájárult.¹³

Uralkodása alatt James Brooke elkezdte megszilárdítani saját uralmát Sarawak felett, illetve befolyását a környező gyarmatokon, elsősorban maláj államokban: európai, elsősorban brit megreformálta a közigazgatást, kodifikálta, írásba foglalta a törvényeket, modern postaszolgálatot vezetett be, és továbbra is harcolt a kalózkodás, a fejevadászat és a rabszolga-kereskedelem ellen, amelyek folyamatos problémának bizonyultak egész uralma alatt,

¹³ Nigel Barley, *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

és nem csak a fehér rádza sarawaki uralmát, de a térségben a brit befolyás kiépítését is veszélyeztették. A brit kalandor, katona és hajós egyszerre volt gátlástalan, ambiciózus politikus, brit hazafi, tekintélyelvű, bár választott népéért felelősséget érző uralkodó, gyarmatosító, ugyanakkor a távol-keleti államok korabeli jellemző, abszolút monarchikus berendezkedéséhez, szokásaihoz mérten kétségtelenül az emberi és állampolgári jogok felvilágosult tisztelője, egy ország kultúrájának, közigazgatásának, egy nép életének megreformálója.¹⁴ Ezek az ellentmondások a mai napig végigkísérik megítélését mind brit földön, mind pedig Malajziában, Bruneiiben és Szingapúrban, és igazán sem a britek, sem a malájok (értve ez alatt a szingapúri és a brunei népet is) nem tudják eldönteni, hol és hogyan is kezeljék a

¹⁴ Nigel Barley: *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

fehér rádzsát saját történelmi emlékezetükben.

1847-ben James Brooke ideiglenesen visszatért Angliába, ahol kinevezték Borneó brit főkonzuljává is, illetve Viktória királynő lovagi címet adományozott neki a Brit Birodalom szolgálatában tett katonai és politikai erőfeszítése miatt.¹⁵ Történelmi tény, hogy James Brooke Sarawak államfőjeként úgy, ahogy, de a lehetőségeihez mérten megbékítette az egymással állandóan harcoló őslakos népeket, köztük a harcias, európai szemmel elmaradott törzsi kultúrában élő dajakokat, és visszaszorította a fejedelemséget, a kalózkodást és a rabszolgaságot. Sok dajak nemzetiségű ember is harcolt a hadseregében, a fejedelmi rádza pedig e harcias nép iránti tisztelettel kinyilvánította, hogy

¹⁵ Gertrude Le Grand Jacob, *The Raja of Sarawak: An Account of Sir James Brooke. K. C. B., LL. D., Given Chiefly Through Letters and Journals*, London, MacMillan, 1876.

csak a dajákok ölhetnek dajákat.¹⁶ Politikája viszonylagos stabilitást hozott a térségben.

James Brooke végül 1851-ben került a viták középpontjába, amikor a kalózellenes katonai műveletek címén alatt állítólag a maláj őslakosokkal szembeni túlzottan erőszakos fellépéssel is megvádolták, ami végül 1854-ben, Szingapúrban egy, az ügyben eljáró brit gyarmati vizsgálóbizottság kinevezéséhez is vezetett. Bár a vizsgálatot követően a brit bizottság nem találta megalapozottnak az ellene felhozott vádakat, azok azonban a pletykák szintjén továbbra is kísértették őt, és rontották jó hírét a Brit Birodalomban. Tény, hogy James Brooke nehezen szerzett országában keményen fellépett a kalózok, fejvadászok, rabszolga-kereskedők, illetve az uralmát megkérdőjelező lázadók ellen, azonban az

¹⁶ Nigel Barley, *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

máig történészi viták tárgyát képezi, hogy katonái elkövettek-e mai értelemben vett emberiség elleni bűncselekményeket, gyilkoltak-e meg ártatlan embereket, és mennyire tartották vagy nem tartották tiszteletben a hadviselés korabeli szabályait, amelyek a civil lakosság elleni kegyetlenkedést elvileg már akkor, a 19. század második felében is kizárták.¹⁷

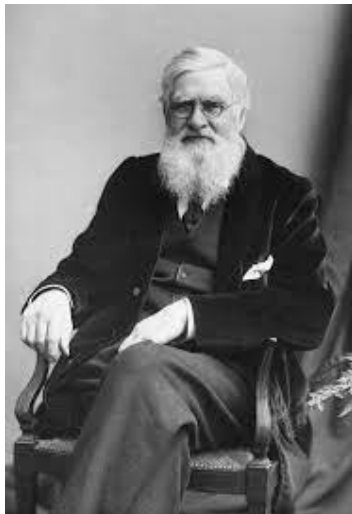
James Brooke 1853 áprilisában, Angliából való távozásakor levelet írt Alfred Russel Wallace-nak¹⁸ (1823–1913), a híres brit természettudósnak, és kinyilvánította, hogy nagyon örülne, ha Sarawakban találkozna vele. A rádzsza részéről ez a kedves meghívás segített Wallace-nak abban, hogy a maláj

¹⁷ Nigel Barley, *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

¹⁸ Életről lásd bővebben: *Alfred Russel Wallace* – angol nyelvű Wikipédia-szócikk.

https://en.wikipedia.org/wiki/Alfred_Russel_Wallace,
letöltés ideje: 2023. november 8.

szigetvilágot válassza következő expedíciójának helyszínéül és úticéljául.

Alfred Russel Wallace brit természettudós

A nagyszabású természettudományi expedíció végül nyolc éven át tartott, megjárta többek között Labuant, Bruneit és Sarawakot is, és Wallace-t a viktoriánus kor egyik legjelentősebb értelmiségijeként és természettudósaként tette ismertté.¹⁹ Érdekes történelmi adalék, hogy amikor Wallace 1854

¹⁹ Nigel Barley, *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

szeptemberében megérkezett Szingapúrba, James Brooke rádza éppen akkor készült vallomást tenni a vitatott kalózellenes tevékenységének kivizsgálására létrehozott brit bizottság előtt.

James Brooke idősebb korában, Sarawak rádzsájaként

Majdnem harminc éven át tartó uralkodása alatt James Brooke valóban kemény kézzel lépett fel az uralmát megkérdőjelező lázadókkal szemben is, többek között 1857-ben elfojtotta Liu Shan Bang kínai bányászból lett lázadóvezér felkelését, és olyan sarawaki harcosok fenyegetésével nézett szembe, mint

Sharif Mashíor és Rentap, akiket nagy erőfeszítések árán, de végül sikerült legyőznie. Valószínűleg Emilio Salgari olasz regényíró is e valóban élt, és James Brooke, a fehér rádza ellen valóban hadat viselő, elszánt maláj harcosokról mintázta kalanderény-sorozatának hősét, a maláj hercegnek született, a gyarmatosító angolok, többek között Brooke ellen kalózként harcoló, eredetileg maláj hercegnek született Sandokant is. A regénysorozatból, mint tudjuk jól, az 1970-es években világhírű olasz kalandfilm-sorozat készült az indiai színész, Kabir Bedi főszereplésével, amely hazánkban is igen népszerű, és amelynek elsősorban James Brooke, Sarawak angol, a fikció szerint Sandokan családjától a trónt elbitorló, gátlástalan rádzsája a fő antihőse. E regény- és kalandfilm-széria jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a kalandos életű brit férfiú, aki kalandorból és hajóskapitányból egy egész maláj állam uralkodójává emelkedett, mára

nem csupán a távol-keleti brit gyarmati/maláj/borneói történelem iránt érdeklődők, de a populáris kultúrában is viszonylag ismert fiugra. Bár megjegyzendő, hogy James Brooke kétségtelenül nem volt makulátlan életű történelmi személyiség, azért a valóság nem olyan fekete és fehér, mint ahogyan azt a romantikus sorozat ábrázolja.²⁰ A fehér rádza bizonyosan nem volt szent, de ördög sem. Ember volt csupán, korának gyermeke, aki mondhatjuk, jó időben volt jó helyen, hogy jelentős politikai karriert fusson be.

A fehér rádzsák, így elsőként James Brooke, egyébként határozottan megakadályozták, hogy a britek a nyugati üzleti érdekek mentén kizsákmányolják Sarawak őslakosait, ez is mutatja a sarawaki maláj nép iránt érzett felelősségüket. Valamennyire igyekeztek Brunei és Labuan

²⁰ Nigel Barley, *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

maláj lakosságát is védeni a brit gyarmatosítástól. A korai sarawaki, brunei és labuani gazdaság magját az antimon, egy festékek előállításához használt ásvány jelentette, később pedig az aranybányászat is megindult, amelyet elsősorban Bauban bányászott egy kínai vállalat, amely számos munkást vonzott a térségbe Kínából és Szingapúrból.²¹ Labuanon elsősorban a szén, míg Bruneiben később a kőolaj volt a fő kitermelt ásványkincs.

Ugyancsak a történelmi tények, és nem a fikció és a populáris kultúra világához tartozik, hogy mivel nem volt törvényes gyermeke (bár törvénytelen gyermeke a fennmaradt források szerint több is akadt), James Brooke sarawaki rádza 1861-ben hivatalosan John Brooke Johnson Brooke századost (1823–1868), unokaöccsét, a nővére legidősebb fiát nevezte meg utódjául. James

²¹ Nigel Barley, *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

Brooke a nővére fiait végül adoptálta, ezért aztán azok eredeti családnevük, a Johnson mellé felvették anyjuk és nagybátyjuk vezetéknévét is. Érdekeség, hogy James Brooke utódjelölt unakaöccsének a második keresztnéve is Brooke volt.²²

John Brooke Johnson Brooke azonban alkalmatlannak bizonyult az uralkodásra, és már életében nagybátyja ellen kezdett szervezkedni, aminek következtében James Brooke kitagadta és száműzte unokaöccsét Sarawakból, és nem sokkal később a másik unokaöccsét, John öccsét, Charles Anthoni Johnson Brooke-ot (1829–1917) nevezte meg örökösének. Az utolsó tíz év alatt összesen három agyvérzésen átesett James Brooke, aki élete végső szakaszában ebből kifolyólag már egyre nehezebben bírt járni és beszélni, végül 1868. június 11-én, 65 évesen hunyt el az angliai Dartmoorban, választott hazájától

²² Nigel Barley, *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

távol. A kalandos életű, katonából és hajósból uralkodóvá emelkedő brit kalandor-politikust végül a sheepstori Szent Leonárd-templom temetőjében, Angliában helyezték örök nyugalomra.²³ Sírja a mai napig itt található.

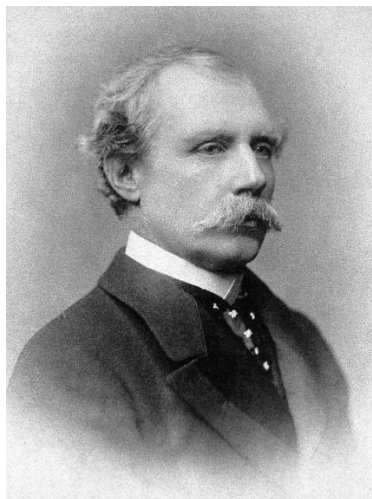
A második fehér rádzsza, Sir Charles Brooke (1829–1917)

Sarawak második fehér rádzsája, akinek a befolyása Brunei és Labuan államokra is kiterjedt, Charles Brooke (1829–1917), James Brooke unokaöccse a Crewkerne Grammar Schoolban tanult, majd belépett a Királyi Haditengerészethez. Egy ideig a nagybátyjához hasonlóan katonaként szolgált a brit haderő különböző alakulatainál, majd 1852-ben befolyásos rokona, James Brooke, Sarawak első

²³ *James Brooke* – angol nyelvű Wikipédia-szócikk.
https://en.wikipedia.org/wiki/James_Brooke

rádzsájának szolgálatába lépett, és felvette anyja és nagybátyja családnevét is. Az 1857-es, James Brooke rádzsa elleni lázadásban Charles Brooke sokat segített a nagybátyjának, Jamesnek, hogy a helyi törzsek harcosaiból szervezett irreguláris haderővel leverje a Liu Shan Bang által vezetett lázadást. 1865-ben James Charles-t nevezte ki utódjául, aki fokozatosan vette át hanyatló egészségű nagybátyjától a maláj állam kormányzását.²⁴

²⁴ Cassandra Pybus, *The White Rajahs of Sarawak: Dynastic Intrigue and the Forgotten Canadian Heir*, Vancouver, Douglas & McIntyre, 1996.

Charles Brooke, Sarawak második angol rádzsája

Charles Brooke 1869. október 28-án vette feleségül Margaret Alice Lili de Windtot, és összesen hat gyermekük született, akik közül hárman megérték a felnőttkort.²⁵ Charles Brooke-ot később a fia, Charles Vyner Brooke követte rádzsaként Sarawak trónján. A rádzsának egyébként volt még egy fia, Esca Brooke (1868–1951) is, aki

²⁵ *Charles Brooke* – angol nyelvű Wikipédia-szócikk. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Brooke,_Rajah_of_Sarawak, letöltés ideje: 2023. november 8.

egy Dayang Mastiah nevű maláj nővel kötött korábbi házasságából származott. Escát később William Daykin tiszteletes örökbe fogadta, a fiú Kanadába költözött, és felvette a Brooke-Daykin nevet, és nem játszott további szerepet Sarawak állam életében.²⁶ Történelmi érdekesség, hogy Charles Brooke valamikor egy lovasbalesetben elvesztette egyik szemét, és állítólag egy kitömött albatrosznak szánt műszemmel pótolta.²⁷

Charles Brooke 1861-ig tisztséget töltött be a Brit Királyi Haditengerészetnél is, erről azonban erről lemondott, és nem sokkal később, immár Sarawak államfőjeként, 1868-tól kezdve folytatta a nagybátyja által megkezdett politikai munkát, visszaszorítva a térsében kalózkodást, a rabszolgaságot és a

²⁶ Cassandra Pybus, *The White Rajahs of Sarawak: Dynastic Intrigue and the Forgotten Canadian Heir*, Vancouver, Douglas & McIntyre, 1996.

²⁷ Charles Brooke – angol nyelvű Wikipédia-szócikk. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Brooke,_Rajah_of_Sarawak, letöltés ideje: 2023. november 8.

fejvadászatot, miközben ösztönözte a kereskedelmet és a fejlődést, és a lehetőségekhez mérten kiterjesztette országa határait is. Sarawak hamar többnemzetiségű, virágzó, a Brit Birodalommal is szoros kapcsolatokat ápoló kereskedőállammá vált, a kelet-ázsiai térségből pedig sokan költöztek oda jövedelmező kereskedelmi tevékenységet folytatni. Labuanra és Bruneire, bár maláj térségbeli brit gyarmatok voltak, ugyanez lényegében igaz volt, és gyarmati státuszuknak ugyanúgy megvolt az előnye, mint a hátránya.

Ami Brunei államának történelmét illeti, a britek a 19. század folyamán többször is beavatkoztak Brunei ügyeibe, egyre inkább gyarmatukká téve az országot. Mint korábban említettem, Nagy-Britannia 1846 júliusában lényegében megtámadta Bruneit, mivel belső konfliktusok voltak arról, hogy ki a jogos szultán. James Brooke éppen ezekben a konfliktusokban való részvételének

köszönhette a sarawak rádzsája címet. Az 1880-as években tovább folytatódott az állam hanyatlása. A hanyatló hatalmú brunei szultán már jóval korábban jelentős területeket adományozott James Brooke-nak, a brit fehér rádzsának, James Brooke unokaöccse, Charles Vyner Brooke, Sarawak brit uralkodója pedig további földterületeket bérelt vagy csatoltak saját államához. Brunei elvesztette területének nagy részét, államisága egyre inkább névlegessé vált, a brit befolyás a terület felett pedig egyre nőtt és nőtt.

Hashim Jalilul Alam Aqamaddin brunei szultán a britekhez fordult, hogy állítsák meg a Brooke-dinasztia további terjeszkedését, ezért Nagy-Britannai és Brunei 1888. szeptember 17-én írta alá azt a védelmi szerződést, amely kimondta, hogy a brunei szultán nem engedhet át vagy adhat bérbe semmilyen területet külföldi hatalmaknak brit beleegyezés nélkül. Ez

azonban nem volt más, mint a régen megkezdődött brit gyarmatosítás befejezése – természetesen a sarawaki brit uralkodó és kormányzat hathatós közreműködésével. A védelmi szerződés Nagy-Britanniának tényleges ellenőrzést biztosított Brunei külügyei felett, így Brunei hivatalosan protektorátussá vált, ami egészen 1984-ig tartott. Az állam tehát csak a közeli múltban vált Nagy-Britanniától függetlenné. Sokat elárul, hogy amikor a sarawaki brit uralkodó, 1890-ben már Sir Carles Brooke annektálta Brunei Pandaruan kerületét, a britek nem tettek semmit. A brit kormányzat igazából sem Sarawakot, sem Bruneit nem tekintette igazán önálló, és főleg nem külföldi államnak, hanem a saját közigazgatási területeiként kezelte azokat, és erre minden oka meg is volt a politikai realitások alapján. Brunei így került fokozatosan a brit fehér rádzsák és a brit kormányzat ellenőrzése

alá.²⁸ 1906-ban a brunei végrehajtó hatalom is a brit gyarmati tisztségviselők kezébe került, az állam pedig ekkor még többet veszített ekkorra egyébként leginkább névleges szuverenitásából. A Brit Birodalom és a sarawaki brit uralkodó együtt határozták meg a Brunei Szultánátus politikai ügyeit.

Charles Brooke 1891-ben mindazonáltal megalapította a Sarawaki Múzeumot, Borneó szigetének első múzeumát, amivel jelentősen hozzájárult a terület kulturális örökségének megőrzéséhez – értve ez alatt Sarawak, Brunei és Labuan kulturális örökségét is.²⁹

Charles Brooke uralkodása alatt Sarawak az egyik legejelentősebb kereskedelmi központ lett a kelet-ázsiai

²⁸ Cassandra Pybus, *The White Rajahs of Sarawak: Dynastic Intrigue and the Forgotten Canadian Heir*, Vancouver, Douglas & McIntyre, 1996.

²⁹ A múzeum honlapját és történetét lásd: https://museum.sarawak.gov.my/web/subpage/webpage_view/169, letöltés ideje: 2023. november 9.

térségben, ám egyre jobban függött mindenben a Brit Birodalomtól is. Brunei és Labuan ekkor lényegében a Brit Birodalomhoz tartoztak, bár jogi helyzetük névleg különböző volt. Charles a nagybátyjához hasonlóan tántoríthatatlan brit hazafi volt, aki egy elvileg szuverén állam államfőjeként is hűséges volt a Brit Koronához és a londoni brit kormányzathoz, azonban nagybátyjánál sokkal kevésbé tehetséges, és sokkal kevésbé autonóm politikusnak bizonyult. Uralkodása alatt Sarawakban a brit befolyás egyre csak nőtt. Bár igyekezett a helyi lakosság érdekeit, és ez kultúráját is szem előtt és tiszteletben tartani, és az államban viszonylagos jólét volt a jellemző, ez pedig ugyancsak igaz volt a hivatalosan is brit gyarmati státuszú Bruneira és Labuanra is, de a Brit Birodalom egyre jobban és egyre nyíltabban beleszólt az ország ügyeibe, és egyre inkább mindenki

számára nyilvánvalóvá vált Sarawak gyarmati státusza is.³⁰

Charles Brooke 1903-ban fiúiskolát alapított Government Lay School néven, ahol a maláj fiatalokat maláj nyelven lehetett tanítani. Ez is mutatja, hogy brit nemzetisége ellenére igyekezett tiszteletben tartani a helyi maláj kultúrát és szokásokat, és felvilágosult, európai szemléletű uralkodóként a nagybátyjához hasonlóan felelősséget érzett népéért és országaért. A maga módján talán igyekezett is valamennyire visszafogni a brit gyarmatosítást, amelyet azonban persze nem volt képes megszüntetni. Charles Brooke 1917-ben hunyt el, ám Nagy-Britannia már jóval ez előtt, 1888-ban protektorátust hozott létre Sarawakban, az ifjabb Brooke tehát jó ideig hivatalosan is egy korlátozott szuverenitással rendelkező állam államfője

³⁰ Cassandra Pybus, *The White Rajahs of Sarawak: Dynastic Intrigue and the Forgotten Canadian Heir*, Vancouver, Douglas & McIntyre, 1996.

volt, amelynek politikájába a londoni kormányzat erősen beleszólt.³¹

A brit gyarmatosításnak a maga ellentmondásaival és hátrányaival együtt mindazonáltal megvoltak a maga előnyei is az ország és a lakosság életében – a borneói maláj államok a brit gyarmati időszakban jelentős gazdasági, ipari és infrastrukturális fejlődésen mentek keresztül. A 20. század elejére Sarawak saját vasúthálózattal rendelkezett, parlamentáris, európai mintára létrehozott, alkotmányos kormánya volt, illetve a 1910-ben a térségben kőolajlelőhelyet is felfedeztek, ami szintén fokozta a gazdasági fejlődést és az ország iparosodását.³² A britek tevékenységük lényegét tekintve hódítottak ugyan, de egyúttal modernizálták is a maláj államokat,

³¹ Robert Reece, *The White Rajahs of Sarawak. A Borneo Dynasty*, London, Archipelago Press, 2004.

³² Charles Brooke – angol nyelvű Wikipédia-szócikk. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Brooke,_Rajah_of_Sarawak, letöltés ideje: 2023. november 8.

jelentős gazdasági és politikai előnyökhöz is juttatva a helyi lakosságot – Brunei és Labuan ugyanebben a helyzetben volt, bár a brit gyarmatosítók talán egy fokkal jobban kizsákmányolták e két régiót, mint Sarawakot...

Az utolsó brit rádza, Charles Vyner Brooke (1874–1963)

A harmadik, egyúttal utolsó sarawaki brit uralkodó, Charles Brooke és felesége, Margaret de Windt fia, Charles Vyner Brooke Londonban született 1874-ben, és ott is töltötte ifjúkorát, majd Clevedonban, a Winchester College-ban és a cambridge-i Magdalene College-ban tanult. Tanulmányai végeztével belépett a brit mintára megreformált sarawaki közigazgatásba, és állami tisztviselő lett. Charles Vyner 1897 és 1901 között saját apja, Charles Brooke rádza segédtisztjeként, 1898 és 1901 között

Simanggang közigazgatási régió tisztviselőjeként, 1902 és 1904 között különböző közigazgatási egységek vezetőjeként, 1904 és 1911 között a Sarawaki Bíróságok Elnökeként, 1904 és 1911 között pedig a Legfelsőbb Tanács (Supreme Council és az Általános Tanács (General Council) állami vezetőtestületek alelnökeként szolgálta hazáját.³³

Charles Vyner Brooke 1911 és 1913 között egy rövid ideig katonaként is szolgált a brit haderőben, az első világháború alatt pedig inkognitóban, identitását elfedve, álnéven szolgált egy brit tengerészeti légvédelmi egységnél, illetve szerelőként is dolgozott egy repülőgépgyártó üzemben a kelet-londoni Shoreditchben.³⁴

³³ Charles Vyner Brooke – angol nyelvű Wikipédia-szócikk. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Vyner_Brooke, letöltés ideje: 2023. november 9.

³⁴ Robert Reece, *The White Rajahs of Sarawak. A Borneo Dynasty*, London, Archipelago Press, 2004.

V. György brit király rendelkezése nyomán 1911. június 22-én hivatalosan is megkapta az Ófelsége megszólításhoz való jogot, mint Sarwak brit protektorátus trónörököse. Az Egyesült Királyságban ismerkedett meg a brit főnemes, Lord Esher lányával, Sylvia Brett-tel, akit 1911. február 21-én feleségül vett. Kétségtelen, hogy egy brit protektorátus alatt álló távol-keleti állam angol nemzetiségű trónörököse a brit nemesség köreiből jó partinak számított, így Sylvia Brett szülei sem ellenezték lányuk és a sarawaki herceg házasságát. A fiatal pár végül visszatért Sarawakba, és apja halála után, 1917. május 17-én Vyner lépett a trónra, majd 1917. május 24-én, Kuchingban hivatalosan is kikiáltották rádzsává. A Negri Tanács, az ország törvényhozó testülete – amelyet egyébként James Brooke rádza uralkodása vége felé, 1867-ben hoztak létre, és amely a maláj államok legrégibbi

parlamentje – előtt 1918. július 22-én tette le a hivatali esküt.³⁵

Charles Vyner Brooke, Sarawak harmadik, utolsó angol uralkodója

Charles Vyner Brooke uralkodásának első éveiben fellendült a sarawaki gumi- és olajipar is, és a sarawaki gazdaság ezt követő fellendülése lehetővé tette a számára, hogy tovább modernizálja az ország intézményeit, beleértve a közszolgálatot is, és 1924-ben bevezette a brit-indiai mintára kidolgozott

³⁵ *Charles Vyner Brooke* – angol nyelvű Wikipédia-szócikk. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Vyner_Brooke, letöltés ideje: 2023. november 9.

büntető törvénykönyvet is.³⁶ Sarawak így még inkább európai, elsősorban brit mintát követő, alkotmányos, parlamentáris, többé-kevésbé demokratikus, a szomszédaihoz képest is igen fejlett államá válhatott. Brunei és Labuan fejlettsége ebben az időszakban megközelítette Sarawakét.

Charles Vyner Brooke-ot 1927-ben lovaggá ütötték, és továbbra is viszonylag népszerű uralkodó volt a helyi maláj lakosság szemben, akit Brunei és Labuan lakossága is többé-kevésbé tisztelt, akik nem csak az idegenből érkezett gyarmatosítók leszármazottját és kiszolgálóját látták benne. Országában megtiltotta a keresztény misszionáriusok működését, nem akarta a helyi lakosokra erőszakolni a keresztény vallást és kultúrát, illetve támogatta az őslakosok hagyományait, a kultúrájuk

³⁶ *Charles Vyner Brooke* – angol nyelvű Wikipédia-szócikk. https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Vyner_Brooke, letöltés ideje: 2023. november 9.

megőrzését, bár olyan barbár szokásokat, mint a fejdácsolás, európaiként értelemszerűen betiltott. Sarawak azonban nem tudta elkerülni a térségben egyre agresszívebben terjeszkedő, modernizálódó Japán Birodalom gyarmatosító törekvéseit. A második világháború idején, 1941-ben a japánok végül megszállták a tartományt, miként a szomszédos Labuant és Bruneit is. Ahmad Tajuddin brunei szultán névleg ugyan Brunei uralkodója maradt, de az apró maláj ország brit protektorátusból japán protektorátussá vált, amely csak 1945-ben lett újra brit gyarmat. Ugyancsak 1941-ben Charles Vyner Brooke sarawaki rádzsza, aki a japán megszállás előtt Brunei belpolitikájába is jelentős beleszólással rendelkezett, erkölcsileg megkérdőjelezhető módon igen jelentékeny összeget, 200.000 fontot vett ki a sarawaki államkincstárból a személyes kiadásai fedezésére, cserébe azért, hogy egy új alkotmánnyal jelentősen korlátozzák a

hatalmát. Az uralkodó családjával együtt Ausztráliába utazott, és a második világháború végéig Sydney-ben is maradt.³⁷

A *Daily Telegraph* című brit napilag egyébként úgy jellemezte őt, mint olyan embert, aki álmodozó, idealista, a fellegekben jár, és egyike azon kevés megmaradt uralkodóknak a világon, akik még mindig azt mondhatják: „*L'Etat, c'est moi*” – *Az állam én vagyok.*” Hasonlóképpen a *Nemzetközi Ki Kicsoda (Who is Who)* című kiadványban ez volt róla olvasható: „Több expedíciót vezetett az ország távoli belsejébe, hogy megbüntesse a fejedelmeket; ért a helyi lakossággal való bánásmódhoz; 500 000 lelket számláló lakosság és egy 40 000 négyzetmérföld (100 000 km²) kiterjedésű ország felett uralkodik.”³⁸

³⁷ Lásd bővebben: Robert Reece, *Masa Japun. Sarawak under the Japanese, 1941-1945*, Sarawak Literary Society, 1998.

³⁸ *Charles Vyner Brooke* – angol nyelvű Wikipédia-szócikk.

Charles Vyner Brooke 1946. április 15-én, a második világháború és a terület japán uralom alól történt felszabadulása után visszatért Sarawakba, és átmenetileg egy rövid ideig újra az ország rádzsája lett, egészen 1946. július 1-jéig, amikor úgy döntött, hogy átadja Sarawakot a brit kormánynak, mint koronagyarmatot. E döntést a brit rádzsza leginkább gazdasági megfontolásból hozta – a második világháború során jelentős károkat szenvedett kis maláj államnak ugyanis nem voltak elégséges gazdasági forrásai, hogy a megsemmisült infrastruktúrát újjáépítse. Az újjáépítés csak brit segítséggel volt lehetséges, az ország pedig már amúgy is régóta brit függőségi terület, protektorátus volt. Sarawak tehát gazdasági szükségszerűségből lett hivatalosan is brit gyarmat, és ezzel véget ért a fehér rádzsák

https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Vyner_Brooke,
letöltés ideje: 2023. november 9.

százéves uralma a tartományban.³⁹ Labuanban és Bruneiben már régebb óta hivatalosan is brit uralom állt fenn. Charles Vyner Brooke végül 1963. május 9-én, visszavonultan hunyt el Londonban, négy hónappal azelőtt, hogy az 1957-ben függetlenségét elnyert, ekkor még Malaya nevet viselő maláj államszövetség egyesült Sabah, Sarawak és Szingapúr tartományokkal, és létrejött a mai Malajzia állama.⁴⁰ Brunei továbbra is brit protektorátus maradt, Labuan viszont a független maláj állam területe lett. Brunei 1984-ben nyerte el teljes függetlenségét Nagy-Britanniától, és bár maláj államról van szó, amelynek lakosai ugyanazt a nyelvet beszélik, mint a szomszédos maláj területek

³⁹ Lásd bővebben: R. W. H. Reece, *The Name of Brooke. The End of White Rajah Rule in Sarawak*, Sarawak Literary Society, 1993.

⁴⁰ *Sarawak történelme* – angol nyelvű Wikipédia-szócikk. https://en.wikipedia.org/wiki/History_of_Sarawak
letöltés ideje: 2023. november 11.

lakói, önállóságát az apró szultánátus a mai napig őrzi, lényegében enklávéként létezve Malajzia Sarawak állama által körülölelve. Gazdaságilag fejlett, ásványkincsekben gazdag ország, fejlettségét pedig részben a brit gyarmati múltnak is köszönheti.

Charles Vyner Brooke sarawaki rádza unokaöccse, Anthony Brooke a sarawaki közigazgatás különböző szintjein, többek között a földhivatalban és az anyakönyvi hivatalban, valamint bíróként szolgált. 1937 óta ő volt a sarawaki Rajah Muda (koronaherceg, trónörökös) is, mivel Chales Vynernek három lánya volt, fia viszont nem született, és szeretett volna ragaszkodni trónja férfiági örökléséhez. Az ifjú Anthony Brooke érthető okokból ellenezte az ország Nagy-Britannia fennhatóságának való átengedését, akárcsak a Negri Tanács (parlament, törvényhozás) maláj tagjainak

többsége, és velük együtt öt éven át intenzíven kampányoltak ellene.⁴¹

A brit gyarmati uralom ellen küzdő politikai mozgalom 1948-ra érte el a csúcspontját, amikor Duncan Stewartot, Sarawak második brit kormányzóját egy Rosli Dhobi nevű fiatal maláj nacionalista férfi meggyilkolta Sibuban. A mozgalmat brunei és labuani malájok is támogatták, bár a függetlenségi mozgalom társadalmi támogatottsága nem volt egyöntetű. Anthony Brooke-ot is meggyanúsították a gyilkosság megszervezésében való részvétellel, de a Brit Nemzeti Levéltárban található, később a titkosítás alól 2012-ben feloldott brit titkosszolgálati dokumentumokból mára kiderült, hogy nem volt köze az összeesküvéshez.⁴² 1951-ben

⁴¹ Robert Reece, *The White Rajahs of Sarawak. A Borneo Dynasty*, London, Archipelago Press, 2004.

⁴² Mike Thomson, *The Stabbed Governor of Sarawak*.
<https://www.bbc.com/news/magazine-17299633>
letöltés ideje: 2023. november 12.

Anthony végül lemondott a sarawaki trónra való igényéről, és élete hátralévő részét Új-Zélandon töltötte, ahol 2011. március 2-án, 98 éves korában halt meg.⁴³

Labuan, Sarawak és Brunei bélyegkiadásairól röviden

Ami Sarawak, Labuan és Brunei államok posta- és bélyegkiadás-történetét illeti, mindez az első fehér rádza, James Brooke uralkodása alatt vette kezdetét. 1869-ig a Brit-Indiában használatos angol gyarmati bélyegeket használták Sarawakban is, illetve alkalomadtán Bruneiben és Labuanon is ezek voltak használatban.⁴⁴ A Brooke-kormányzat 1869. március 1-jén, James Brooke halála

⁴³ *Anthony Brooke* – angol nyelvű Wikipédia-szócikk. https://en.wikipedia.org/wiki/Anthony_Brooke
letöltés ideje: 2023. november 12.

⁴⁴ Lásd bővebben: W.R. Forrester-Wood, *The Stamps and Postal History of Sarawak*, Brighton, The Sarawak Specialists' Society, 1957.

után, immár Sir Charles Brooke rádza uralkodásának első éveiben adta ki először a postai bérmentestésre vonatkozó szabályokat.⁴⁵ A sarawaki postaszolgálatot természetesen alapvetően a brit posta mintájára szervezték meg, a korszakban modernnek számító színvonalon. Brunei postája később ugyanezen elvek mentén szerveződött meg, csak úgy, mint Labuan szigetének postaszolgálata.

A sarawaki postai szabályzatok kimondták, hogy minden fél uncia súly alatti levélre egy bélyeget kell ragasztani, minden további fél unciára négy unciáig terjedően pedig egy további bélyeg szolgál bérmentesítésként. Emellett a szabály az illetékbélyegekről is rendelkezett, és kimondta, hogy egy darab bélyeget kell

⁴⁵ Bertram W. H. Poole, *Sarawak – A Complete History of its Postal Stamps*, London, D. Field, 1906.

https://archive.org/details/1383_20231017/page/10/mode/2up

Letöltés ideje: 2023. november 10.

ragasztani minden nyugtára és kifizetett számlára, illetve minden törvényes adásvételi szerződésre, állam által törvényesített szerződésre, illetve szállítólevélre is. Sarawak első bélyegét James Brooke rádza arcképével, három centes névértékkel és postai szabályozásokkal együtt 1869. március 1-jén adták ki, valamivel az első fehér rádza halála után, immár unokaöccse, Charles Brooke uralkodása alatt.⁴⁶

Az első kiadott sarawaki postabélyeg tulajdonképpen nem csak a Sarawak állam belterületén történő helyi postai bérmentesítésre szolgált, hanem a szomszédos Szingapúrba történő postai bérmentesítésre is érvényes volt, ahol a küldemény továbbküldése esetén egy másik helyi bélyeget ragasztottak mellé, így pedig lehetségessé vált, hogy szingapúri tranzittal

⁴⁶ Bertram W. H. Poole, *Sarawak – A Complete History of its Postal Stamps*, London, D. Field, 1906.

hogy a küldeményt egy esetleges távolabbi célállomásra is elszállítsák.⁴⁷ Sarawak állam végül 1897-ben felvételt nyert az Egyetemes Postaegyesületbe, az általa kibocsátott bélyegek pedig eddig az időszakig közvetlenül csak Szingapúrig való postai bérmentesítésre voltak érvényesek, azonban innentől kezdve az ország közvetlenül is bekapcsolódhatott a nemzetközi posta-forgalomba, a szingapúri postai tranzit szükségessége pedig végül megszűnt.⁴⁸ Brunei sajnos, ilyen privilégiumot nem ért el a 19. század során.

Ami a kis közeli maláj sziget, Labuan Sarawakkal szorosan összefonódó posta- és filatéliatörténetét illeti, kezdetben Labuanon a *Straits Settlements* észak-borneói brit gyarmatok bélyegeit használták, de 1879

⁴⁷ Lásd bővebben: Fred. J. Melville, *The Postage Stamps of Sarawak with a History of the Post Office from 1869–1906*, London, Nissen, 1907.

⁴⁸ Bertram W. H. Poole, *Sarawak – A Complete History of its Postal Stamps*, London, D. Field, 1906.

májusában a sziget, mint önálló közigazgatási egység, gelkezdde saját brit gyarmati bélyegeinek kibocsátását. Az első labuani bélyegeken Viktória brit királynő mellképe volt látható, a névérték pedig három nyelven – angolul, malájul és kínaiul – szerepelt rajta. Körülbelül 15 éven át több kiadást is nyomtattak különböző színekkel és vízjelekkel, ezek azonban külsőre nagyon hasonlóak egymáshoz, és csak a gyakorlott gyűjtők tudják a különböző kiadásokat és utánnyomásokat egymástól határozottan megkülönböztetni. Az 1880-as évek gyakori bélyeghiányai miatt különböző felárakat kellett alkalmazni, ezeket pedig felülnyomásokkal jelezték a különböző bélyegeken.⁴⁹

⁴⁹ <https://www.dcstamps.com/labuan-british-colony/>
Letöltés ideje: 2023. november 11.

1894-ben, négy évvel azután, hogy a Brit Észak-Borneói Társaság,⁵⁰ egy, a régi Kelet-Indiai Társaság analógiájára alapított brit gyarmati (és gyarmatosítást hivatásszerűen végző) állami vállalat átvette az irányítást és a közigazgatást a terület felett, a Viktória királynő arcképét a társaság által kibocsátott *State of North Borneo – Észak-Borneó Állam* bélyegekkel váltották fel, amelyeken a Labuan felirat legtöbbször felülnyomással szerepelt. A bélyeggrafikák többek között Észak-Borneó címerét, egy krokodilt, egy orángutánt és a Kinabalu-hegyet ábrázolták, és többféle fogazattal és nyomtatással adták ki őket.⁵¹

1896. szeptember 24-én, a terület Nagy-Britanniának való átengedése 50. évfordulóján az 1846 / JUBILEE / 1896 feliratú, felülnyomott észak-borneói

⁵⁰ A társaság alapításáról és történetéről lásd bővebben: John S. Galbrath, *The Chartering of the British North Borneo Company*, *Journal of British Studies*, 1965/2, 102–126.

⁵¹ <https://www.dcstamps.com/labuan-british-colony/>

bélyegek kibocsátásával emlékeztek meg a terület brit gyarmatosításáról. Az 1890-es években további felülnyomások jelentek meg, és 1899-ben számos bélyegkiadást 4 cent értékű felárral láttak el.⁵²

1906-ban Labuan a *Straits Settlements* észak-borneói brit gyarmatcsoport alá került közigazgatásilag, így megszűnt a terület saját bélyegeinek kibocsátása, bár azok még egy ideig érvényesek maradtak. A fel nem használt labuani maradványtételeket különböző pecsétekkel érvénytelenítették, és elsősorban gyűjtőknek adták el. A labuani bélyegek a mai napig népszerűek, keresettek a volt brit gyarmatok filatéliája iránt érdeklődő gyűjtők körében.⁵³

Brunei 19. század végi bélyegkiadásai és postaszolgálatának története szorosan összefonódik Labuan és Sarawak filatéliájával és postaigazgatásának

⁵² <https://www.dcstamps.com/labuan-british-colony/>

⁵³ <https://www.dcstamps.com/labuan-british-colony/>

történetével, illetve a Brooke-dinasztia uralmával is. Brunei első bélyegkiadása az 1895-ös *Csillag és félhold* bélyegsor volt, amelyet a gyűjtők és postatörténészek sokáig hamisnak tartottak, de később bebizonyosodott, hogy valódi állami kibocsátás volt, bár csak az államon belüli, valamint Sarawak és Labuan felé irányuló postai küldeményekre volt érvényes, szóval korlátozott postai bérmentesítésre volt csak alkalmas.⁵⁴

⁵⁴ Lásd bővebben: Edward Proud, *The Postal History of British Borneo*, Proud-Bailey, Sussex, 1987.

Mindazonáltal az, hogy a Brunei Szultánátus önálló bélyegkibocsátási joggal rendelkezett, valamennyire egyensúlyozta az állam protektorátus/gyarmat státuszát, és a nemzetközi közösség előtt az ország szuverenitását igyekezett hangsúlyozni. A postabélyeg megjelenése után néhány évtizeddel a bélyegkibocsátás joga valóban az önállóság, szuverenitás jelképe volt egy terület/állam esetében, és bár ma már a bélyegek inkább gyűjtői, mint bérmentesítési célt szolgálnak, kibocsátásuk még ma is ilyen szimbolikával bír. A filetéliatörténeti tények komplexitását persze jól mutatja, hogy az első valódi brunei állami kibocsátású postabélyegeket a nemzetközi gyűjtői körökben hamisítványnak gondolták, és jól mutatja az állam brit gyarmati korszakban való igen korlátozott szuverenitását is.

1906-ban Labuan szigetének brit gyarmati bélyegei kerültek forgalomba a kis,

brit protektorátus alatt álló maláj államban is, BRUNEI felülynomással ellátva.⁵⁵

1907-ben BRUNEI POSTAGE & REVENUE (Brunei Posta és Illeték(hivatal)) feliratú bélyegsort adtak ki, amely egy hajót ábrázol a Brunei folyón. Ezek a bélyegek egészen 1949-ig voltak használatban, noha ez alatt az időszak alatt számos szín- és nyomásváltozatuk megjelent...⁵⁶

⁵⁵ Edward Proud, *The Postal History of British Borneo*.

⁵⁶ Edward Proud, *The Postal History of British Borneo*.

A kiadványról

A jelen szerény filatéliai forráskiadványban közreadjuk az összes, az önállónak számító brunei postaigazgatás létezése alatt, 1895-től, brit protektorátus alatt álló szultánátus első bélyegkiadásától kezdve 1941-ig, a brit gyarmat japán megszállásáig megjelent, brunei kibocsátású postai bélyeg képét, amelyek egy része egyébként adó- és

illetékfizetés igazolására is használható volt. A korszakban ez a két hivatali funkció egyébként sok államban még nem vált el egymástól élesen, a brit és brit gyarmati bélyegeken gyakran találkozhatunk POSTAGE AND REVENUE feliratokkal. Kiadványunk nem tartalmazza ugyanakkor a külsőleg azonos bélyegek különböző változatait, újrakidásait, a felülnyomásokat, mivel az ország filatéliatörténetében igen sok ismétlődés lelhető fel. Mivel nehéz kiigazodni a 20. század első felének brunei bélyegkiadások és -felhasználások történetében, ezt jelzi az is, hogy az első brunei bélyegkiadás-sorozatot egy ideig hamisnak gondolták, ezért a közreadó a tévedés, egyes bélyegkiadások kihagyásának jogát fenntartja, és a tévedésekért csak is őt terheli felelősség. A képek forrása elsősorban a Colnect.com⁵⁷ nemzetközi gyűjtői és

⁵⁷ https://colnect.com/en/stamps/list/country/32-Brunei_Darussalam/year/1895

aukciós portál, amely többek között a világ postabélyegeinek szabadon elérhető, online elektronikus katalógusaként is nagyon jól használható, és szinte minden bélyegről jó minőségű, de legalábbis egy online kiadványban közölhető, a filatélai tájékozódáshoz rendkívül hasznos fényképmásolatot közöl. A brunei brit gyarmati bélyegek képét elsősorban megjelenésük időrendjében tesszük közzé, a közreadó pedig hangsúlyozza, hogy a jelen elektronikus filatéliai forráskiadványban történő közzétételük szigorúan nonprofit módon, tudományos, ismeretterjesztési, illetve filatélia világában való tájékozódást segítő céllal történik...

BIBLIOGRAFIA

Nigel Barley, *White Rajah. A Biography of Sir James Brooke*, London, Brown Book Group, 2002.

Adrian Bethray, *From Pirates to Philately - The Adventures of Collecting Sarawak*.

https://www.google.com/search?q=Adrian+Bethray%2C+From+Pirates+to+Philately+-+The+Adventures+of+Collecting+Sarawak.&oq=Adrian+Bethray%2C+From+Pirates+to+Philately+-+The+Adventures+of+Collecting+Sarawak.&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBBzY2M2owajeoAgCwAgA&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Richard Cavendish, *Birth of Sir James Brooke*, History Today. April 2003, Vol. 53, Issue 4.

W.R. Forrester-Wood, *The Stamps and Postal History of Sarawak*, Brighton, The Sarawak Specialists' Society, 1957.

John S. Galbrath, *The Chartering of the British North Borneo Company*, *Journal of British Studies*, 1965/2, 102–126.

G. E. Hansford–L.A. Noble, *Sarawak and Her Stamp. An Analytical Survey of all Issues from 1869 to 1934*, Isle of Wight, The Times Press, 1935.

R. H. D. Lockhart, *A Study of the Stamps of Sarawak*, London, Offices of Stamp Collecting journal, 1920.

James Mackay, *Bélyegek és bélyegyűjtés*, ford. Harsányi Luca–Ignác Krisztián, Budapest, Kossuth Kiadó, 2008.

Fred. J. Melville, *The Postage Stamps of Sarawak with a History of the Post Office from 1869–1906*, London, Nissen, 1907.

Bertram W.H. Poole, *Sarawak, A Complete History of its Postage Stamps*, London, D. Field, 1906.

Edward Proud, *The Postal History of British Borneo*, Proud-Bailey, Sussex, 1987.

Cassandra Pybus, *The White Rajahs of Sarawak: Dynastic Intrigue and the Forgotten Canadian Heir*, Vancouver, Douglas & McIntyre, 1996.

Robert Reece, *The Name of Brooke. The End of White Rajah Rule in Sarawak*, Sarawak Literary Society, 1993.

Robert Reece, *Masa Japun. Sarawak under the Japanese, 1941-1945*, Sarawak Literary Society, 1998.

Robert Reece, *The White Rajahs of Sarawak. A Borneo Dynasty*, London, Archipelago Press, 2004.

Steven Runciman, *The White Rajah. A History of Sarawak from 1841 to 1946*, Cambridge, Cambridge University Press, 2011.

Mike Thomson, *The Stabbed Governor of Sarawak*.

<https://www.bbc.com/news/magazine-17299633>

Neville Watterson, *Sarawak, the De La Rue Story*, London, Brock Publications, 2000.

James Brooke – angol nyelvű Wikipédia-szócikk.

https://en.wikipedia.org/wiki/James_Brooke

Charles Brooke – angol nyelvű Wikipédia-szócikk.

https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Brooke,_Rajah_of_Sarawak

Charles Brooke – angol nyelvű Wikipédia-szócikk.

https://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Brooke,_Rajah_of_Sarawak

Anthony Brooke – angol nyelvű Wikipédia-szócikk.

https://en.wikipedia.org/wiki/Anthony_Brooke

**A BRUNEI BRIT
PROTEKTORÁTUS
BÉLYEGEI
MEGJELENÉSÜK
IDŐRENDJÉBEN**

1895–1939

